

Przemysław Prekiel

ORCID: 0009-0005-2302-7155

prekiel@gmail.com

Muzeum Historyczne w Przasnyszu

Edward Abramowski – myśliciel i wizjoner

Andrzej Sędek, *Edward Abramowski – kreator i pedagog idei*,
Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-
-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2021, ss. 220

DOI: 10.34739/doc.2023.20.15

Postać Edwarda Abramowskiego jest w dzisiejszej debacie publicznej niemal całkowicie zapomniana. Inspirował polską lewicową inteligencję przez wiele lat. Ten znakomity socjolog, myśliciel, psycholog, filozof i wreszcie zaangażowany działacz socjalistyczny stał się bohaterem nowego opracowania, którego podjął się dr Andrzej Sędek w publikacji pt. *Edward Abramowski – kreator i pedagog idei*¹.

Na próżno dziś szukać pogłębionych analiz myśli tego wielkiego filozofa. Nie znajdziemy żadnych debat o jego głębokim przesłaniu, propozycjach społecznych, wizjach ustrojowych. A przecież był to człowiek, który zadziwiał największe umysły ówczesnej inteligencji: Marię Dąbrowską, Ludwika Krzywickiego, Stefana Żeromskiego, Ignacego Daszyńskiego i wielu innych. Jego idee brzmią nadal aktualnie, nawet po upływie przeszło stu lat. Autor podjął się zadania niezwykle trudnego, bowiem dziś postaci o takim życiorysie i takich poglądach nie znajdują uznania, nie cieszą się popularnością, są – o zgrozo – reliktem przeszłości. Tym bardziej docenić należy jej walor intelektualny o głębokiej treści.

Jeśli piszemy o Abramowskim, nie można pominąć jego najważniejszego biografę, a nawet hagiografę, czyli prof. Konstantego

¹ A. Sędek, *Edward Abramowski – kreator i pedagog idei*, Siedlce 2021.

Krzczkowskiego. Ten ceniony przed II wojną światową badacz nauk społecznych, uważał, że Abramowski to „twórca i teoretyk na wskroś oryginalny, który nawet gdy brał idee od kogoś, nie brał ich nigdy mechanicznie, lecz jednoczył z całokształtem ich myśli – działał na młodzież niezwykle silnie”². Abramowski formułował wiele myśli i idei, które oparte były o wątki moralne, gdzie etyka i sumienie miały dla niego olbrzymie znaczenie. Sumienie było dla niego wyznacznikiem przyszłych przemian społecznych, która nazywał „rodnikiem świata społecznego”. Bez tego nie była możliwa żadna skuteczna i trwała reforma, stąd też postulował ideę braterstwa i solidarności międzyludzkiej. Prof. Konstanty Krzczkowski przeanalizował skrupulatnie pięć, jego zdaniem najważniejszych idei, którym poświęcał się w ciągu życia Abramowski: psychologia i filozofia, badania socjologiczne, teoria socjalizmu bezpieczeństwa, spółdzielczość i nowa etyka. Te z dzisiejszego punktu widzenia utopijne wizje autor widzi podobnie, podkreślając kontekst historyczny, w którym działał i żył Abramowski jako idealista marzący o ludzkiej solidarności.

Spółdzielczość i kooperatyzm to jedne z najważniejszych dziedzin, jakim poświęcił się bohater publikacji. Gdyby dziś zadać pytanie opinii publicznej, z czym w ogóle może kojarzyć się postać Abramowskiego, to o ile ktoś w ogóle będzie kojarzyć jego dzieła, to idea spółdzielczości może być jedną z bardziej rozpoznawalnych. Krzczkowski podkreślał, że spółdzielczość była z jednej strony wyrazem walki z kapitalizmem, z drugiej – demokratyzacją stosunków społecznych i oddaniem władzy w ręce społeczeństwa³. To była już podwalina pod budowę teorii socjalizmu bezpieczeństwa w myśl utworzenia „Rzeczypospolitej spółdzielczej”. Narzędziem do przebudowy społeczeństwa miały być związki zawodowe, dobrowolne organizacje, które miały wypierać rolę państwa. Dr Andrzej Sędek słusznie zwraca uwagę, że ideę kooperatyizmu Abramowski widział w idei braterstwa, która zrzeszać miała bliskich sobie ludzi, gotowych do pomocy. „Związki Przyjaźni”, jak je określał sam Abramowski, miały stać się w przyszłości odpowiedzią na bolączki państwa. Kapitalizm był bowiem tym ustrojem, który sprawiał, że gasło

² K. Krzczkowski, *Dzieje życia i twórczości Edwarda Abramowskiego*, Warszawa 1933, s. 61.

³ *Ibidem*, s. 122.

ludzkie zaangażowanie do podejmowania własnych decyzji, a kooperatywa miała być odpowiedzią na bierność i poddańczy charakter systemu.

Andrzej Sędek z kolei słusznie nazywa tę działalność drogowskazem idei, których Abramowski był kreatorem⁴. Te „związki przy-jaźni” były – według Wojciecha Giełżyńskiego – warunkiem, aby życie ludzkie odnowić na podstawie braterstwa. Ten wybitny dziennikarz nazwał idee Abramowskiego „ideologią Solidarności”, na którą składała się panorama prądów ideowych, którym hołdował wybitny filozof, takie jak socjalizm, syndykalizm, anarchizm, kooperatyzm, samorządność, „To synteza wszystkich nacechowanych humanizmem prądów społecznych⁵” – pisze Giełżyński. Z kolei Maria Dąbrowska w swoim znakomitym eseju poświęconym myśli Abramowskiego, pisała, iż braterstwo między ludźmi, jakie buduje kooperacja, może stworzyć ustrój prawdziwie szczęśliwy, „w którym odsunięte zostaną od każdego człowieka troski o byt powszedni⁶”.

Dobrowolne zrzeszenia spożywców miały być wykładnią idealnego życia społecznego. Wspomniana Maria Dąbrowska zauważała, że jest ona tworzona tylko na „rzeczywistych potrzebach życia (...) jest najprawdziwszym socjalizmem życia, dążącym do konkretnego polepszenia bytu i kultury mas pracujących⁷”. Była ona wyrazem dążności państwa do pełnej demokracji i społeczeństwa obywatelskiego. Obserwując jednak dziś związki zawodowe, nie trudno oprzeć się wrażeniu, że w kraju „Solidarności, gdzie tak często powołujemy się na jej tradycję i spuściznę, na co dzień budowany jest zupełnie inny obraz. Związki zawodowe przedstawiane są jako organizacje roszczeniowe, dbające wyłącznie o własny interes, które na dodatek palą opony i zakłócają spokój społeczny. Tymczasem uzwiązkowanie w Polsce należy do najniższych w Europie, co z pewnością jest klęską idei Edwarda Abramowskiego, który uważał je za symbol społeczeństwa obywatelskiego. Andrzej Sędek, wyjaśniając myśl Abramowskiego w tej materii, zauważył, że to związki zawodowe, po upadku państwa, do którego doprowadza

⁴ A. Sędek, *Edward Abramowski...*, s. 140.

⁵ W. Giełżyński, *Edward Abramowski. Zwiastun „Solidarności”*, Londyn 1986, s. 102.

⁶ M. Dąbrowska, *Życie i dzieło Edwarda Abramowskiego*, Łódź 2014, s. 41.

⁷ *Ibidem*, s. 31.

poprzez strajk powszechny, przejmą w kraju władzę⁸.

O spółdzielczości pisał również teoretyk i praktyk tej idei, Stanisław Wojciechowski. Późniejszy Prezydent RP należał to wielkich zwolenników idei kooperatywności, był zwolennikiem myśli Abramowskiego, a jego dorobek dr Sędek przywołuje w swojej pracy⁹. Wojciechowski zanim objął urząd prezydenta, jeszcze przed I wojną światową angażował się w ruch spółdzielczy, był m.in. członkiem Towarzystwa Kooperatystów w Warszawie oraz dyrektorem Związku Towarzystw Spożywczych. Kooperatywa według niego jest „pierwszym brząskiem zupełnie świadomego kształtowania się społeczeństwa, w którym ślepa gra czynników ekonomicznych, wypadków i wynalazków ustępuje miejsca planowanej działalności ludzi (...). Ruch spółdzielczy czerpie swoją siłę z idei wyzwolenia człowieka rugowania współzawodniczego ustroju kapitalistycznego przez braterskie współdziałanie ludzi we wszystkich stosunkach”¹⁰. Andrzej Sędek zauważa ponadto, że z wszystkich idei i doktryn politycznych Abramowskiemu najbliższym było do socjalizmu, który był nieodłącznie związany z demokracją¹¹.

Nie sposób nie odnieść się w tym miejscu do wizji socjalizmu Abramowskiego. Była ona poruszana przez największych teoretyków socjalizmu, zarówno tych krajowych, jak i zagranicznych. W jednej z ostatnich publikacji Wydawnictwa „Kto jest Kim”, pod tytułem *Wielcy socjaliści*, Edwardowi Abramowskiemu poświęcono aż dwa materiały¹². Trudno się dziwić, był on bowiem jednym z założycieli Polskiej Partii Socjalistycznej na Kongresie Paryskim w 1892 roku, wówczas jako przedstawiciel i lider Zjednoczenia Robotniczego. Rozpoczynał w ruchu socjalistycznym jeszcze za czasów I Proletariatu. Wytworzyły się w nim wówczas ideał walki z caratem, wrażliwość na ludzką krzywdę i niesprawiedliwość. Ogromną rolę w kształtowaniu się w nim tych postaw odegrała m.in. Maria Konopnicka. Ten wątek jest dobrze zbadany przez autora. Dzięki temu poznajemy Edwarda Abramowskiego jako

⁸ A. Sędek, *Edward Abramowski...*, s. 5.

⁹ Ibidem, s. 78.

¹⁰ S. Wojciechowski, *Wybór pism spółdzielczych*, Warszawa 2020, s. 29.

¹¹ A. Sędek, *Edward Abramowski...*, s. 41-59.

¹² M. Romaniuk, *Edward Józef Abramowski wybitny teoretyk socjalizmu*, [w:] *Wielcy Socjaliści*, red. A. Ziemiński, Warszawa 2017, s. 10-17; A. Ziemiński, *Edward Abramowski – współczesne znaczenie idei*, [w:] ibidem, s. 18-23.

jednego z pionierów i założycieli nowoczesnego ruchu socjalistycznego na ziemiach polskich w końcu XIX wieku. Jako współtwórca PPS wniósł w ten ruch swój ogromny potencjał intelektualny. Pisał o tym obszernie Feliks Perl, inny współtwórca PPS, późniejszy redaktor naczelny „Robotnika”, podnosząc zwłaszcza działalność publicystyczną Abramowskiego¹³.

Abramowski okazał się kreatorem wielu poczynań działalności partii. Andrzej Sędek przywołuje zapomniany już dziś i nieco przygaszony spór dwóch wielkich intelektualistów: Krzywickiego i Abramowskiego. Ten pierwszy zarzucał drugiemu, że był zwolennikiem terroru politycznego, co, jak słusznie zauważa autor, jest nieprawdą, a wynika zapewne ze sporu, jaki toczyli ci dwaj wielcy ludzie. To wykorzystanie petycji jako środka nacisku postulował Abramowski¹⁴. Trudno więc uznać te działania jako oznakę terroru, a raczej dialogu, który jest zaproszeniem do dyskusji, a jednocześnie postawieniem swoich racji. Marian Romaniuk pisał, że najważniejszym postulatem moralnym Abramowskiego była indywidualna wolność człowieka, którą rozumiał jako zniesienie przymusu i przemocy wobec człowieka¹⁵. Z podobną konstatacją wyszedł Andrzej Ziemiński, który pisał, że Abramowski był krytykiem „socjalizmu państwowego”, sprzeciwiał się zatem wprowadzeniu „dyktatury proletariatu”, która tak wielu znalazła zwolenników¹⁶. Z kolei prof. Ryszard Szarfenberg zwracał uwagę na dwa aspekty przekształcenia państwa w kierunku idei socjalizmu. Pierwszy dotyczy demokratyzacji struktur i instytucji państwowych oraz samorządowych (aby wyrażały one interesy mas ludowych), a drugi – rozszerzenia zakresu prawodawstwa na sferę gospodarki i poza nią¹⁷. Z pewnością myśl polityczna Edwarda Abramowskiego i jego koncepcje społeczne są dla licznych badaczy nadal fascynujące, mimo upływu lat i wielu badań. Nadal fascynują, czego najlepszym dowodem jest omawiana praca. Dotyczy to również badaczy filozofii, socjologii, psychologii, pedagogiki.

¹³ F. Perl, *Dzieje ruchu socjalistycznego w zaborze rosyjskim do powstania PPS*, Warszawa 1958, s. 361.

¹⁴ A. Sędek, *Edward Abramowski...*, s. 41-59.

¹⁵ M. Romaniuk, *Edward Józef...*, s. 15.

¹⁶ A. Ziemiński, *Edward Abramowski...*, s. 19.

¹⁷ R. Szarfenberg, *Niezwykła aktualność myśli Edwarda Abramowskiego*, <http://www.lewica.pl/index.php?id=16602> (data dostępu: 06.08.2008).

Spuścizna intelektualna Abramowskiego przedstawiona została w związku z najważniejszymi elementami jego biografii, jak też w koincydencji z licznymi przejawami jego aktywności na niwie społeczno-politycznej. Zaletą opracowania jest ukazanie spójnej konstrukcji teoretycznej doktryny uczonego, integrującego wiedzę z odległych, wydawałoby się obszarów nauki. Na uwagę zasługuje zwłaszcza analiza jego myśli estetycznej, zgodnie z którą sztuka i moralność nadają najgłębszy sens ludzkiemu życiu. Autor recenzowanej książki, podążając za myślą uczonego, próbuje to wyjaśnić, kojarząc dzieje polityczne z meandrami jego pomysłów psychologicznych. Psychologia stanowiła dla niego podstawową wiedzę, wyjaśniającą nie tylko mechanizmy życia społecznego, ale też obejmowała kwestie przeżyć estetycznych, religijnych, teorie pamięci i podświadomości, a życie duchowe, wewnętrzne człowieka było priorytetem badań myśliciela. Recenzowana książka wpisuje się w nurt publicznej debaty intelektualnej nad przydatnością prezentowanej tematyki współcześnie. Zagadnienia, takie jak np.: wolność, solidarność, współdziałanie, tolerancja działania zgodne z wyznawanymi wartościami jako propozycje „najwyższych lotów” nie tracą na aktualności, stając się tematem debat w środowiskach współczesnych psychologów, socjologów, pedagogów, politologów czy historyków.

Ilość wątków, jakie poruszył autor w swojej publikacji, pozwala prześledzić każdy aspekt działalności Edwarda Abramowskiego. Poznajemy dzięki temu całą paletę koncepcji dotyczących państwa, edukacji i oświaty, stosunków społecznych, roli związków zawodowych czy filozoficznych teorii kooperatywności i spółdzielczości. Edward Abramowski był dla wielu wizjonerem i inspirował zarówno świat polityki, jak i świat nauki i literatury. Z pewnością był również, jak pisał Wojciech Giełżyński, prekursorem ruchu „Solidarność”, w którym odnaleźć możemy wiele koncepcji Abramowskiego, jak strajki okupacyjne i bojkot pseudowyborów¹⁸. Praca dr. Andrzeja Sędko przywołuje na nowo bogatą spuściznę autora dzieła *Socjalizm a państwo. (Przyczynek do krytyki współczesnego socjalizmu)*¹⁹, jest głęboką analizą Abramowszczyzny.

¹⁸ W. Giełżyński, *Edward Abramowski...*, s. 128.

¹⁹ M.A. Czajkowski [E. Abramowski], *Socjalizm a państwo. (Przyczynek do krytyki współczesnego socjalizmu)*, Lwów 1904.

Autor wykorzystał bogatą literaturę i liczne źródła, dzięki czemu możemy na nowo zmierzyć się z aktualnością poglądów tego wybitnego filozofa, socjologa i badacza myśli społecznej. Edward Abramowski był romantykiem, bowiem tylko tacy ludzie potrafiały marzyć o rzeczach wielkich i dla wielu niemożliwych.

Bibliografia / References

- Czajkowski M.A. [Abramowski E.], *Socjalizm a państwo. Przyczynek do krytyki współczesnego socjalizmu*, Lwów 1904.
- Dąbrowska M., *Życie i dzieło Edwarda Abramowskiego*, Łódź 2014.
- Giełżyński W., *Edward Abramowski. Zwiastun „Solidarności”*, Londyn 1986.
- Krzczkowski K., *Dzieje życia i twórczości Edwarda Abramowskiego*, Warszawa 1933.
- Perl F., *Dzieje ruchu socjalistycznego w zaborze rosyjskim do powstania PPS*, Warszawa 1958.
- Romaniuk M., *Edward Józef Abramowski wybitny teoretyk socjalizmu*, [w:] *Wielcy Socjaliści*, red. A. Ziemiński, Warszawa 2017.
- Sędek A., *Edward Abramowski – kreator i pedagog idei*, Siedlce 2021.
- Szarfenberg R., *Niezwykła aktualność myśli Edwarda Abramowskiego*, <http://www.lewica.pl/index.php?id=16602> (data dostępu: 06.08.2008).
- Wojciechowski S., *Wybór pism spółdzielczych*, Warszawa 2020.
- Ziemiński A., *Edward Abramowski – współczesne znaczenie idei*, [w:] *Wielcy Socjaliści*, red. A. Ziemiński, Warszawa 2017.